

Duchovní rozměr krajiny

„Sídlo duše je tam, kde se vnitřní svět dotýká s vnějším. Tam, kde se prostupují, sídlí duše v každém bodě průniku.“

Novalis (Friedrich von Hardenberg)

P. Trpák, I. Trpáková: Spiritual Dimension of the Landscape. Život. Prostr., Vol. 41, No. 2, p. 74 – 81, 2007.

The author considers application of the concept of landscape memory and various concepts of time to improving spiritual qualities of the landscape. The issue of time in landscape ecology is at the same time the problem of a human's role and position in the landscape. Contemporary means of research and technology that enable humans to be the geological power, which is capable to change the face of the landscape in a short time, show the importance of cumulative function of the time. This by conserving time and spatial experience in the landscape arrangement gives the landscape the historicity and memory.

Old civilizations controlled themselves by a local reflection. Present civilization does not have such feedback and therefore many modern places lack authenticity. Spiritual quality of the degraded landscape can be improved by inserting the timely pooled information on the system arrangement into a juvenile landscape. Such information can be obtained from a retrieved memory of vanished landscapes from environmentally interpreted historical sources.

Jak nás přesvědčují dějiny lidské civilizace, každá doba ponechává v krajině své otisky, a to nejen v podobě jejího uspořádání, způsobů hospodaření, nakládání s jejími zdroji, ale i v podobě různých staveb. Od menhirů, chrámů až dokonce po skládky. Stopami v krajině jsou ale i stezky zvířat. Pokud platí zákon o zachování energie, v krajině zůstávají i otisky lidského štěstí a utrpení. Jsou přece místa, která lidé odedávna vyhledávají a jsou místa, kterým se tak jako zvířata vyhýbají. Naši předkové měli pro tato místa krásné označení – místa svatá a klatá. K mnohým z nich se váží pověsti nebo i historické události.

Je dobrodíním a paradoxem naší doby, že i uprostřed světla a rachotu sídel existují místa, kde v tichém usebrání lze vnímat nejen duchovno, ale i posvátno. Těmito místy oslovení mohou být nejen promodlené staré chrámy, staré hřbitovy, staré stromy v parcích, zákoutí dvorů a zahrad, tůně, ale i některé sochy, obrazy, či tóny hudby, to jest místa, kde se na okamžik zastavila rafie času a člověk tam potkává svoji

duši, aby tak mohl očima krajiny svého nitra vnímat duchovní rozměr okolní krajiny. Neboť platí slova J. Kollára: „*Stůj noho, posvátná místa jsou kamkoliv kráčíš.*“ V tomto okamžiku splynutí cítíš jako by se tě dotkla duchovní bytost a setkání s ní tě promění, někdy na okamžik, někdy na celý život. Záleží jen na tobě, jaké jméno jí dáš – Marie, sv. Sofie, Matka Země, Gaia, *genius loci*...

Snad právě proto můžeme konstatovat, že všude přítomný čas je tím klíčem k duchovnímu rozměru současné krajiny, který zároveň přesahuje svoji podobou do minulosti, křesťanským chardinovským pojetím procesu evoluce biosféry i do budoucnosti. Poznání času je základním poznáním člověka. A tento existenciální čas člověka je dán spojením prostoru a času nejen v jeho sociálních strukturách, ale především v krajinných strukturách, tvořících základní matici jeho existence a kulturního povědomí daného místa.

Z ekologické koncepce času (Lapka, Gotlieb, 1994) vyplývá, že v průběhu evoluce vznikla *ordinans* –

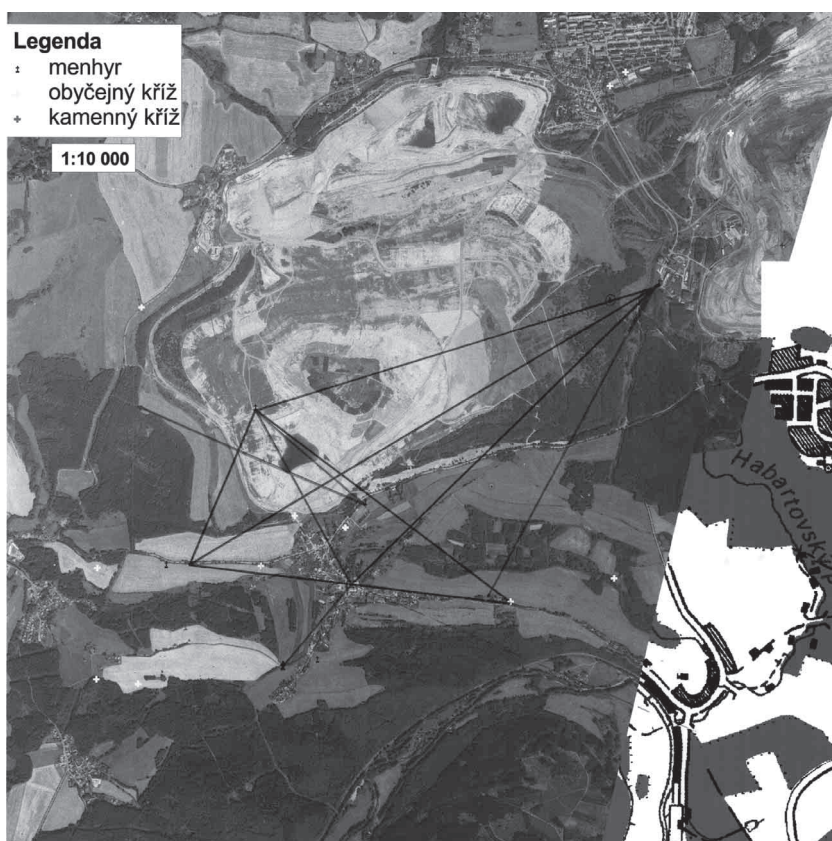
schopnost existenciálního času člověka uspořádat, tvořit a synchronizovat časy v krajině, a tím vytvářet pro člověka prostor a čas v krajině, prostor a čas existence krajinných ekosystémů.

Protože současné převažující objektivizované pojetí času, jakožto nekonečného měřitelného kontinua, nezohledňuje chápání času v různých kulturách, je nutné alespoň se zmínit o dělení času starými Řeky. Ti rozlišovali čas kvalitativní (*kairos* – chvíle okamžik) a kvantitativní (*chronos* – věk, doba trvání), zvláště když původní starší pravý čas (kvalitativní) byl dán přírodními cykly a byl tím přístupný lidské zkušenosti (Plos, 2001). Pak platí, že problém času v ekologii krajiny je zároveň problémem role a místa člověka v krajině. Současné možnosti poznání, technologie a techniky, jenž umožňují člověku stát se geologickou silou, která je v krátkém čase schopna podstatně měnit tvář současné krajiny, jak dokládá například současná těžba uhlí v Severočeské hnědouhelné pánvi, ukazují na důležitost kumulativní funkce času. Ona totiž tím, že uchovává časové a prostorové zkušenosti z uspořádání krajiny, dává krajině její dějinnost a paměť.

Je nutné připomenout, že vtištění obrazu devastované krajiny člověku v době mládí jakožto obrazu krajiny domova, tak jako návyk na nevhodné rodinné hodnoty, nebo na kořistnické chování vůči krajině, se stává vzorcem chování pro další generaci a měřítkem hodnotového obrazu světa, a to natrvalo, po celou dobu existence minimálně jedné generace. Jde vlastně o proces a formu duchovní identifikace mladé generace s krajinou. Právě proto je zapotřebí zachovat paměťové struktury krajiny tvořící součást přirozené paměťové struktury celé biosféry.

Při slově paměť napadne mnohé otázka. Je krajina jen struktura, nebo živoucí bytost, když má paměť?

Francouzští a angličtí archeologové přirovnávali krajinu k jednotlivým vrstvám prepisovaného a znova smazávaného pergamenu (palimpsestu). Rozlišujeme dvě roviny paměti. První se chápe jako množina prvků přírodní i antropogenní povahy, tj. od reliéfu až po sídelní aktivity člověka. Patří sem tedy i informace o změnách biotického patra. Druhou rovinou je apli-

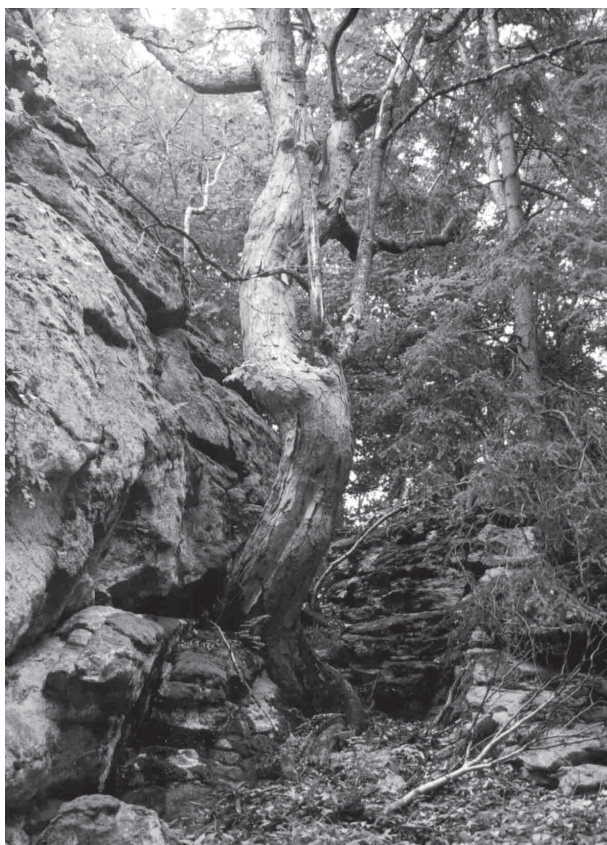

Ověřený systém energetických bodů v Chlumu Sv. Maří s návrhem na jeho obnovení. Drak spojuje Chlum sv. Maří, zbořený kostel sv. Anny v Habartově a kamenný kříž mezi Dasnicí, Chludem a Kacěřovem; zakresleno do leteckého snímku. Autori: P. Trpák, I. Trpáková, P. Kozák

kace homeostázy krajiny, tj. všeho, co vyplývá z průniku filosofie, ekologie a kybernetiky. Dá se tedy říci, že se jedná o rovinu materiální a duchovní. Podle tohoto chápání je krajina živou strukturou, která má svoji kybernetiku (Sádlo, 1994).

Takováto krajina má své autoregulační mechanismy. Nosičem paměti je struktura a paměť opět generuje uspořádání struktur. Krajina je tedy sebestrukturující systém, má svoji hlubinou podstatu a smysl. Její paměť umožňuje pochopit uspořádání krajinného prostoru v čase. Rozumět paměti krajiny by pro člověka měla znamenat také schopnost čelit rozmarům své doby a nenechat se jenom vláčet neustále se proměňující přítomností (Cílek, 2005).

S tímto chápáním krajiny koresponduje známý termín *genius loci* (duch či kouzlo místa), těžko uchopitelný v hmatatelném světě, nicméně ho lze rozpoznat a určit jeho vztah k náladě i materiální substanci kon-

Posvátná hora Blaník. Charakteristický tvar stromu na energetickém bodě. Foto: P. Trpák

krétního místa. Většinou bývá konstantní, bez ohledu na čas. Jeho protipólem je *genius temporis* (duch času), který se proměňuje a může být pozitivní i negativní. Působí společně, což se projevuje v dějinách místa. Stačí připomenout, že Římané přinášeli *genium* určitých míst obětiny, dokonce se snažili modlitbami a magickými úkony ovlivnit *genia* obsazeného místa, aby jej přestal ochraňovat. Jak ukazuje historie, patří duchovní rovina místa či země k archetypům a mnohdy bývá i zašifrována v symbolech. Její poznání je klíčem k našemu ukotvení v nové krajině.

Jedním z klíčů k uchopení *genia loci* daného území jsou pomístní názvy kopců, potoků, říček, lesů, luk, vesnic, tvrzí, kaplí, obětíšť i popravišť. Tyto historické názvy se obvykle předávají z generace na generaci, bez ohledu na mnohdy i zapomenuté souvislosti. Pro místní rodáky jsou základní charakteristikou domova.

V pánevním území máme možnost porovnat na starých mapách původní názvy krajinných prvků a dnešní názvy. Jako příklad můžeme uvést název výsypky Lí-

tov-Boden, složené z názvů historických katastrů obcí nebo jejich částí. Boden označuje jednak název přesypané pozemkové tratě, a zároveň to byl název nedaleké zaniklé obce. Z etymologického hlediska slovo Boden znamená též jméno bohyně smrti, války (keltsky), zatímco německy je to půda. Protože blízký mariánský poutní chrám v Chlumu sv. Maří byl založen na místě starého pohanského posvátného místa a vzhledem k tomu, že jsme v tomto území našli několik desítek kamenných, dřevěných a kovových křížů, není tento etymologický význam náhodný.

Pokud budeme sledovat proměny chápání duchovního rozměru krajiny, musíme jej posuzovat v rovině již zmiňovaného existenciálního času člověka. Vazba kosmického času, duchovního a pracovního ritu je typická pro vývoj naší kulturní krajiny, a to až do počátku industrializace. Život tehdejšího člověka určovalo vědomí o jeho včlenění do krajiny. První zemědělci pomáhali přírodě zvětšit dary matky Země i s pomocí prospertivní magie. Rituální brázdy oráčů, doložené nejen v postavě Přemysla oráče, ale i archeologickými nálezy (Březno u Postoloprta), nebo prastarý zvyk předávání plodivé síly ženy půdě, dokládají ještě po tisíciletí, že systém kosmického řádu určoval denní rytmus jedince. Kosmický čas a existenciální čas plynul stejně v denním i ročním koloběhu.

Zemědělec raného středověku žil v izolovaných enklávách pospojovaných liniemi cest. Člověk byl fyzickou mírou země (stopa, loket, palec), zatímco časová náročnost na lidskou práci při obdělávání země se stala plošnou jednotkou – jitem, tj. plochou, kterou bylo možno zorat za jeden den. Z literárních pramenů vyplývá, že duchovní lidé této doby chápali okolní přírodu a krajinu jakožto doklad božské harmonie, která vládne světu a hledali v ní tytéž vlastnosti, jež jim byly vlastní. Lidé se od přírody neoddělovali, neboť člověk viděl ve světě své vlastní existence její přirozené pokračování. Takže jeho mikrokosmos, ve kterém se narodil, žil a umíral, byl součástí makrokosmu.

Protože tehdejší křesťanský obraz světa byl plný symbolů, nepřekvapuje, že v kodexu ilustrující vize sv. Hildegardy von Bingen (1098 – 1179) je makrokosmos představen v podobě věčnosti, tj. kruhu, který drží příroda korunovaná božskou Moudrostí. Uvnitř kruhu je umístěna lidská figura, tj. mikrokosmos. Podle této vizionářky neseme v sobě nebesa i zemi a v symbolu kruhu jsou skryty všechny věci. Analogie mezi mikrokosmem a makrokosmem byla dána samotnou symbolikou, protože příroda se chápala jako zrcadlo, ve kterém se člověku odráží obraz Boží. Je zcela pochopitelné, že úplně dešifrovat symboly uměli jen zasvěcení, kteří vytvářeli k ochraně tajemství i sebe různá bratrstva a řády.

Ani pro sv. Františka (1182 – 1226) nebyla příroda hodnotou sama o sobě, hledal v ní obraz Boží.

S nástupem industrializace zrozené technologickým pokrokem a rozvojem poznání vzniká proces, ve kterém člověk pomalu zapomíná na svou správcovskou roli (Trpák, 1989, 1991; Heller, 1994) a postupně vzniká krajina, která je pouze zrcadlem člověka a jeho ekonomických zájmů, přestává být zrcadlem dobroty Boží. Tato změna řádu spolu s přetrháním teritoriálních vztahů vede k tomu, že vznikají rozsáhlé krajiny bez lidí a začínají se rodit lidé bez vazby ke krajině a k jejímu duchovnímu rozměru. Dokládá to např. „využití“ poutního kostela sv. Jana Křtitele (z 11. století) na Tachovsku, v jehož zdech natočil režisér Z. Troška scény z pekla pro filmovou pohádku *Z pekla štěstí II*. Ne nadarmo namaloval F. K. Foltýn na obraze *Výkřik na poušti* (1988) severočeskou barokní kapličku přestavěnou na garáž. Podobně by se dal charakterizovat výsledek procesu rušení řádů, klášterů a kostelů za Josefa II, tak jako i v dnešní době. Tato dnešní absence chápání posvátna vystihuje nejen ztrátu identity, ale i ztrátu chápání přirozeného řádu světa v nás. Pak vzniká otázka kam kráčíme, aniž víme odkud jdeme?

Ztráta kontinuity času spolu se zničením *genia loci* ve větší části zemědělské a průmyslové krajiny je dána tím, že v krajině mnohde nezanikla jenom známá a uctívaná poutní a posvátná místa, ale se změnou její struktury zmizely stopy putování krajinou, otisky sídel, božišť a pohřebišť našich předků.

Památky nejsou jenom svědectvím o dobách a lidech. Obsahují živé síly, které nás spojují s minulostí a smýšlením předchozích generací. U nás se jedná především o památky archeologické a křesťanské. Doprovázejí je v krajině památky světské (hraniční sloupy, milníky) a památky vojenské. Mezi památky můžeme zařadit i renesanční rybníční soustavy, rozsáhlé parkové úpravy z konce 18. a 19. století, a nakonec přes některé romantické stavby i technická díla. Jsou součástí paměti krajiny, a to i v rovině paměti společenské či politické. Bohužel, zejména druhou polovinu minulého století musíme charakterizovat jakožto období zvýšeného plošného vymazávání paměti krajiny. Není to jen likvidace hmotných stavebních památek či drobných památek, ale zejména jsou to velkoplošné krajinné úpravy vyznačující se změnou reliéfu. Zničením potočnic a říčních niv zaniklo harmonické napětí mezi kopci a prameny v údolí, a s postupující těžbou surovin zmizel starý energetický systém kraje včetně jeho silových bodů. Energetické body a jejich síť tvoří orientační a identifikační body, linie, cesty – základní poznávací paměťovou strukturu. Jak dokazují zkušenosti přesídlenců a kolonistů, tyto nůžky paměti krajiny se ještě daleko více rozvírají při osidlování krajů obyvateli s odlišnou kulturou.

Energetická diskontinualita velkých částí naší dnešní krajiny je velice patrná na již rekultivovaných

Chlum sv. Maří – energetický bod zrození zašifrovaný do obrazu Panny Marie v kolíbce v kopuli chrámu. Foto: P. Trpák

částech pánve, zvláště tam, kde rekultivované plochy nenavazují na fragmenty přesypaných zlomů a silových bodů. A tak krajinu, kterou charakterizovala po tisíciletí výjimečná duchovní místa spojená s jejich řádem ukotveném vírou, vystřídalo pouhé umístění věcí v krajině bez jakýchkoliv významových rozdílů (Bukačová, 2001). Ztráta dominant v krajině, umělých či přirozených, je nejen ztrátou klíče k řádu a k přirozenému běhu života, ale i ztrátou klíče ke krajině v nás.

Silové pole krajiny má gradientový ráz se spontánními, lineárními pruhovými vektorovými strukturami a rupturami, a to nejen vertikálními, nýbrž i horizontálními kaskádami látek a energie. Základním prvkem energie krajiny je energetický bod (místo). Jeho energie vzniká spojením energie generované kosmem a energie vznikající v nitru planety. Kvantitativní úroveň této síly určuje charakter jeho působení na okolí. Takové body byly v minulosti fixovány megalitickými stavbami, kříži, stromy a objekty chrámů. Tam, kde tato fixace trvá, je energetická povaha regionu víceméně uchována. Body

Propadající se kamenný kříž situovaný na energetickém bodu Chlum sv. Maří – Lítov. Foto: P. Trpák Posvátná hora Blaník.

mohou mezi sebou navazovat spojení pomocí tzv. energetických linií (*ley lines*). Ty jsou pak určitými vodiči krajinné energie. Vytvoří-li tyto linie na povrchu Země pravidelný geometrický obrazec, je tím energie oblasti zesílena a je-li pozitivní, má také pozitivní vliv na biosféru.

Pokud se tyto linie navzájem protínají, vytváří síť. Není jistě bez zajímavosti, že podle globálních linií byly často orientovány hrady a zámky, tvořící *síť moci a řádu*, zatímco podél velkých diagonálních linií rostou nápadně silné stromy a tato síť v pravotočivé polaritě se nazývá *linie životní síly nebo řádu*. Tato diagonální síť často protíná poutní místa, která mají hodně společného s životní silou a s uzdravováním poutníků. Znalosti o sítích využívali pro orientaci budov a měst již Římané.

S identifikací energetických bodů a linií nám velice často pomáhá řeč rostlin a zvířat. Takovým dokladem jsou tvary stromů. Výšky jejich rozsoch ukazují na hloubku „vodních žil,“ zatímco rakovina a neplodné výhony ukazují na geologické zlomy. Břečtan svým bujným vzrůstem ukazuje na tekoucí podzemní vodu. Na silných energetických bodech nacházíme velmi často staré životaschopné, přestože mnohdy duté stromy. Obdobně místa s vysokým zářením vyhledávají včely, mravenci a kočky, zatímco pes se jim vyhýbá.

Nemusíme přijmout výsledky takového zkoumání prostorového uspořádání, ale musíme konstatovat, že geometrické uspořádání bodů a linií (*ley linií*) vztahujících se zejména k sakrálním funkcím krajiny, nepůsobí náhodným dojmem, i přesto, že mnohé tyto pravěké památky (menhiry, dolmeny, mohyly) byly zejména v racionalistickém 19. a 20. století zničeny, takže dnes je tento systém mnohde torzální. Zapomíná se na skutečnost, že tento energetický systém ovlivňoval život po tisíciletí.

Základní informaci o něm jsme získali patrně od druidů, kteří jej používali. Znalosti o funkci energie krajiny, tj. o informačních polích postupně přežívaly jako umění geomantie v některých církevních řádech (benediktini, templáři, johanité, jezuité a j.), a tím pak v dílech proslavených gotických a barokních stavitelů. Doklady o tom nalezneme v osovém uspořádání alejí, v kompozici zámeckých parků, v umísťování drobné sakrální architektury v krajině, a především v poutních místech. Křesťanství, které programově využívalo tyto prastaré sakrální body v krajině a rytmu biologického a kosmického času přizpůsobilo i církevní kalendář, na druhé straně zlikvidovalo celou řadu přírodních sakrálních míst – přírodních chrámů, jako byly posvátné háje, posvátné stromy, neboť dožívající uctívání tzv. přírodních bytostí považovalo za modlářství. A tak dnes jen pohádky, pověsti, mýty, archeologové, či senzibilové odkrývají tuto vrstvu sakrální části krajinné paměti.

Tisíciletý vývoj křesťanského názoru vychází z původní pastevecké kultury izraelitů, která, jak dokazují texty starého zákona, neustále zápasila s prospettivní magií agrárních rituálů. Židovsko-křesťanská filosofie (včetně islámu) buduje obraz makrokosmu a mikrokosmu na patriarchálním pojetí. Jak dokazuje pozdně novověká interpretace biblických textů, byla demytizací přírody (Heller, 1994) potlačena vegetativní úloha Matky Země, čímž je dodnes porušena základní rovnováha výstavby obrazu světa. Absenci Matky v průběhu času postupně nahradila postava Božské Moudrosti (sv. Sofie), a nakonec Panny Marie. Popsané základní schéma je z hlediska jeho čitelnosti dnes deformováno skutečností, že v toku času ztratila slova náboženských textů pro většinu čtenářů či posluchačů původní význam, a tím i vzájemné souvislosti.

Mnohé dálkové linie vztyčených kamenů – či kamené řady určují nebo určovaly období slunovratu, měly totiž pro naše předky astronomickou funkci. A tyto omantické závislosti jsou mnohdy v dnešních chrámech, či v křížových cestách zakomponovány. Zvláště když k mnohým bodům a místům dávných božišť se vztahují legendy o zjevení Panny Marie, andělů, světců, a tato místa jsou dodnes funkčními poutními místy. Všechny ty Dobré Vody, záračné prameny pod kostely, kaple u studánek, kalvárie, Lorety atp. jsou součástí posvátné geometrie. Takovýmto příkladem z mnoha, je poutní chrám v Chlumu sv. Maří na Sokolovsku situovaný dnes na okraji výsypek lomu Boden-Lítov, se systémem třiceti křížů na katastru a poutní areál v jihočeském Římově.

Z hlediska tvaru a situování rituálního objektu v krajině je základním geomantickým obrazcem chrámu energetický kříž, umístěn v pomyslném těžišti stavby, obvykle 3 – 5 m před oltářem. Pokud tvar kostela představuje kříž, znásobují se v něm účinky kosmické energie. Situováním křížů kostela a kaple na jedné přímce, jak je tomu např. v Římově, vzniká velmi silná křížová zóna, což dokládá, že kapucín páter Alex, který vyměřoval římovskou Loretu a 25 zastavení křížové cesty dokončené r. 1650, nejenže znal umění geomantie, ale uměl využít magnetické anomálie i poruchová pásma včetně terciárního zlomu, který prochází mezi obcí a řekou směrem k severu. Navázal na předcházející informace o duchovním využití území, neboť římovská křížová cesta má v sobě zakódované astronomické směry udávající východy a západy slunce při slunovratech a všech keltských svátcích.

Toto bylo známo i druhému zakladateli Říмова, jezuitskému lekárníkovi Janu Curremu, který si přál být pohřben v energetickém kříži před tváří Černé Madony (Kozák, 1997, 1999). Je zajímavé, že energetické linie s 28 průsečíky tvoří dva systémy. Jeden je místní a druhý je spojuje s dalšími energetickými body v blízkém a dalekém okolí. O významu Říмова svědčí skutečnost, že toto místo je propojeno 36 liniemi s bližšími i vzdálenými body. Mezi nimi je i spojení se Sv. horou u Příbrami, tj. s další Černou Madonou. Obdobné využití geologických zlomů nalezneme nejen u dalším poutních míst, či lokalit s místy zjevení vysokých duchovních bytostí, ale jsou charakteristické i pro Blaník, Třemšín, Oškobrh, Vladař, či řad dalších posvátných kopců opředených legendami a pověstmi. Geometrické obrazce a dálkové linie spojují nejen mnohá poutní místa, ale i předkřesťanská bojiště, sídliště či pohřebiště.

Pokud kameny zůstaly i v našem tisíciletí předmětem uctívání prostých lidí, často je církevní vrchnost v rámci boje proti pohanství nechala odvézt nebo zničit. Zcela specifickou kapitolu ničení těchto posvátných míst představuje 20. a počínající 21. století. Nejde jenom o „krajinný holocaust“ v Podkrušnohoří v rámci těžby uhlí, jde především o velkolomy pro těžbu stavebního kamene a vápence. Nejznámějším příkladem je vytěžení unikátní Prokopovy jeskyně v Prokopském údolí, nebo unikátní čedičové Čertovy zdi, která se táhla krajinou od Ještědu po Bezděz. Musíme znova připomenout, že meliorace, zasypávání a převádění pramenů ruší již zmiňované harmonické napětí mezi vrcholy kopců a prameništi v údolích. Značnou ztrátu těchto silových míst zavinilo i vystřelování kamenných

Dnešní dobu charakterizuje absence posvátna – umístění reklamní tabule u posvátné hory Vladař. Foto: P. Trpák

výchozů při náhradních rekultivacích a pozemkových úpravách. Celkovou ztrátu informačního pole při velkoplošných úpravách a drancování přírodních zdrojů lze přirovnat ke škodám na druhově diverzitě vznikající kácením deštných pralesů.

Kde se dají najít historické kořeny proměny vztahu a chápání krajiny člověkem? První změnou původního zažívání prapodstaty byl nástup zemědělství v neolitu, kdy první zemědělci měnili strukturu krajiny žďářením lesa a přerýpáváním niv potoků a řek v enklávy polí cyklického zemědělství (např. Bylany). V té době ustupuje lov a pastevectví, avšak až hluboko do středověku nebyla hranice mezi lesem a polem tak ostrá. Tato proměna způsobu života přinesla i změny kulturních rituálů, právě ve spojitosti s nástupem ochranné a plodivé magie.

Usedlý způsob života a vznik trvalých sídel začíná dávat krajině jiné uspořádání. Krajina dostává profánní a sakrální rozměr. Jak dokazují archeologické nálezy, život neolitických rolníků řídil někdo, kdo měl charismatické spojení s bohy (bohem) a sám prováděl magické obřady k zajištění prosperity obce. Všechny tyto dávné obřady, tak jako dnes u přírodních národů, udržovaly kosmickou harmonii a byly též přirozeným pokračováním ritu loveckých obětí. Základní struktura osídlení, která vzniká v té době, přetrvává dosud, neolitické vesnice nacházíme poblíž dnešních sídel, tak jako pohanské posvátné okrsky překrývají dnešní náboženské svatyně. Tyto závěry tak úplně neplatí na sídla vzniklá při osídlování „divoké přírody,“ zejména v období kolonizace.

Obecně lze konstatovat, že současnou tvář naší krajiny vytvořil středověk, později renesance. Až třicetiletá válka rozvrátila stávající uspořádání společnosti

Energie krajiny – Drak v Milhostově. Stav r. 1842. P. Trpák, I. Trpáková, 2001

a krajiny. Obdobný proces jsme zažili v 50. – 70. letech minulého století – „noví lokátoři“ ničí starou sídelní strukturu zakládáním nových struktur.

V průběhu baroka byla krajina protkána staronovou sítí kapliček, Božích muk a křížů. Mnohé jakoby programově navazovaly na zmíněnou síť linií a bodů. Tato místa byla od raného středověku pod Boží ochranou a jejich poškozování či zneuctění se trestalo velice drakonicky. Posvátná místa se přitom těšila mnoha výsadám, neboť zušlechťovala jejich držitele. Pobyt na svobodném místě (včetně práva azylu) měnil dokonce i společenské postavení. Musíme si uvědomit, že putování na posvátná místa se nechápalo jako cestování, ale jako přiblížování k Bohu. Pouť byla chápána jako duchovní hledání, při němž se poutník duchovně proměňuje, a proto byly poutě ukládány i jako pokání.

K dělení krajiny na místa sakrální a profánní musíme přičíst jednu dožívající kategorii vztahu rolníků k zemi, a to občiny (později obecní pozemky). Tisíciletý vývoj obhospodařování těchto pozemků vedl k ustanovení jakéhosi ekologického optima, byť zejména v pasteveckých kulturách.

Tok staletí (tj. nástup renesance, osvícenství a industrializace) v podstatě rozparceloval naši profánní krajinu sítí vlastnických vztahů, která nakonec pohltila i krajinu sakrální. Vznik technosféry na přelomu 20. století spolu s industrializací zemědělství za socialismu vytvořil zcela zvláštní vztah člověka ke krajině. Krajina, která se stala jakousi naruby obrácenou občinou, v níž o jejím využití nerozhodovali občané, ale strana a jí oddaní technokrati, byla v rámci humanizace přírody prací zcela obětována velikašským ekonomickým cílům.

Nástup nových nečekaných technologií umožnil lidem popřít přírodní charakter prostředí až do vzniku ekologických krizí v 70. letech 20. století. Nitěrný vztah ke krajině se zredukoval na soukromé zahrádky a případně i záhumenky. Lidé do této doby jakoby zapoměli, že každý obratlovec, tedy i člověk, si vtiskne do paměti obraz krajiny, kde se narodil a prožil rané dětství. Proto jsou obyvatelé nížin nešťastní v pahorkatinách, horách a, naopak, horalé nenajdou většinou vztah k nížinám. Znásilněná profánní krajina se postupně proměňuje v technoantropocenózu a tento proces doprovází postupná záměrná likvidace sakrální krajiny, kterou se ideologové snažili nahradit novou ideologizací. Síť sakrální architektury nahradila ideologická monstra a artefakty. Proměna profánní krajiny postihla po celém území státu agrární část, redukcí její heterogenity.

V posledním desetiletí se opětovně změnila struktura uspořádání krajiny, zejména při transportních tazích. Tak vlastně dokončujeme na mnohých místech likvidaci stávajícího venkovského a příměstského osídlení, bez ohledu na to, zda se jedná o sakrální, či profánní centra. Zvyšování celkové mobility obyvatel nesusoucí spolu změnu základních životních rytmů a změnu schémat pohybu lidí v krajině, přináší i ztrátu prostorového kontinua jedince a podmiňuje vznik nové teritoriality, bez ohledu na stávající vazby v krajině.

Rysem naší moderní doby je úpadek té formy společenského života, která se vyznačuje atmosférou posvátnosti. Místo toho nastupuje naprostá sekularizace. Ze života vyprchává kouzlo, a s ním i pocit údivu, bázně a jinakosti a dochází ke zplošťování krajiny naší představitosti. Vzhledem k tomu, že nejsme pouzí uživatelé

a příjemci daného světa, ale také jeho spoluvůrci, zplošťujeme i okolní krajinu. Cesta však není ztracena. Je v moci člověka dosáhnout zlepšení rychleji, zvláště pokud se týká nálady míst. Vložení časově vrocené informace o uspořádání systému do juvenilní krajiny je tou biofilní transformací kulturní mladé krajiny. Tuto informaci získáme např. z nalezené paměti zmizelých krajin v ekologicky interpretovaných historických podkladech a v limitech využívání krajiny. V zásadě jde o ochranu plynutí (homeorhézu) a udržení zvolené trajektorie vývoje struktur. Tím totiž můžeme využít schopnosti sebestrukturalizace (např. řízené sukcese) a urychlit tím „stárnutí“ mladých krajin.

Tím, že jednotlivé kultury osadily vybraná místa symboly, nebo tam uskutečňovaly posvátné rity a poutě, vznikla – interakcí s již existujícími systémy planety – „svatá místa,“ která se proměňovala v době výměny kultur, ale zůstávala součástí krajinné paměti, zvláště když změny osídlení neprobíhaly pouze na zelené louce. Určitou formou návratu k obnovení rovnováhy mezi civilizací a Zemí je cesta obnovy „přírodních chrámů“ kombinovaná s metodou „litopunktury,“ kterou vyvinul M. Pogačnik (2000) pro léčení silových míst a krajiny. Přírodním chrámem se rozumí energetický systém, jehož strukturami protékají síly, jež koordinují komplex vícerozměrového života krajiny. Universální forma krajinného chrámu má podle něho obecně určující charakter pro evropskou krajinu, neboť se jedná o geometricky utvářenou kompozici. Metoda litopunktury je podobná akupunkturu, místo jehel se na vybraná místa stavějí kamenné stěly s vizuálními znaky – kosmogramy. V současnosti autor realizuje v pražské botanické zahradě projekt Celek *Equilibrium*.

Pro obnovu duchovní hodnoty krajiny (*genia loci*) je nutné obnovit nebo nalézt staronová sakrální místa, která by tvořila určitou síť s duchovním centrem kraje. Tato síť však potřebuje nejen energetické body, ale i poutníky, kteří jí vdechují život.

V minulosti vyústily činy poškozující vztahy člověka a prostředí ve smrt hladem, činy antisociální měly za následek mstu. Staré civilizace se kontrolovaly pomocí lokální odezvy. My takovou kontrolu nemáme a je to jeden z důvodů, proč řadě moderních míst chybí autenticita. Cokoliv nás zakotvuje v určitém místě a čase, pomáhá uvědomit si návaznosti (Day, 2004). Proto bychom neměli zapomínat na skutečnost, že Pán Bůh nám slíbil, že nás nevyhubí, ale dal nám možnost vyhubit se vlastními silami a schopnostmi (Kohák, 1993).

Takto vypadá realita existenciální filosofie ve světě, který je pouze světem člověka a pro člověka. V takovém světě nemají právo na existenci bytosti, systémy a síly, které mají hodnotu a smysl sami o sobě.

Právě proto se vracíme zpět k novému paradigmatu, tj. ke skutečnosti, že krajina jakožto součást biosféry je

fenomémem, jemuž je přiznána osobnost a ke skutečnosti, že stvoření má duši (Trpák, 1989). Řešení nám nabízí návrat k pramenům, a to nejenom k raněkřesťanským rukopisům, ale také k filosofii přírodních národů, zvláště když kulturní antropologie přináší nové poznatky o kultuře přírodních národů, jak ukazuje srovnávání filosofie a stavby světa například Tibeťanů a Navahů (Gold, 1999). Není to jen cesta šamanských praktik a vizí těchto myslitelů, ale je to především jejich úcta k Zemi, v níž krajina sakrální a profánní splývá v jedno. Právě úsilí o dosažení jednoty s podstatou vede k denním posvátným ritům na udržení rovnováhy světa, Země, Kosmu.

Stále platí: „*Ten, kdo užívá darů (přírody), aniž by se za ně odměnil, je doopravdy zloděj*“ (Bhagavadgíta III, 12).

Literatura

- Bukačová, I.: Typologie drobných památek v krajině. In: Bukačová, I., Hájek, T.: Příběh drobných památek. Krajina domova, 2001, s. 49 – 69.
- Cílek, V.: Krajiny vnitřní a vnější. (Druhé doplněné vydání). Praha : Dokořán, 2005, 269 s.
- Day, Ch.: Duch a místo. Šlapanice : Era, 2004, 265 s.
- Gold, P.: Posvátná tajemství Navahů a Tibeťanů. Kruh moudrosti. Praha : Pragma, 1999, 346 s.
- Heller, J.: Člověk pastýř stvoření. *Universum*, 1994, 16, s. 15 – 73.
- Kohák, E.: Člověk, dobro a zlo. O smyslu života v zrcadle dějin. Praha : Ježek, 1993, 271 s.
- Kozák, P.: Místa působení (Megaloty, posvátná místa, obrazy v obilí). Č. Budějovice : Archet – Zdíkov: Pyramida, 1997, 201s.
- Kozák, P., Holečková, M.: Tajemná místa na samém jihu Čech. Beroun : MH, 1999, 133 s.
- Lapka, M., Gottlieb, M.: O čase, časovosti a jiném právě včas. K interdisciplinární spolupráci archeologie a krajinné ekologie. In: Archeologie a kraj. ekologie. Most : Nadace Projekt Sever, 1994, s. 11 – 19.
- Plos, J.: Architektura – prostor a čas (Několik úvah nad širším pojmovým kontextem). In: Duchovní rozměr krajiny. Tvář naší země – krajina domova, 2001, s. 57 – 70.
- Pogačnik, M.: Škola geomantie. Praha : Dobra, 2000, 415 s.
- Sádlo, J.: Krajina jako interpretovaný text. In: Archeologie a krajinná ekologie. Most : Nadace Projekt Sever, 1994, s. 47 – 54.
- Trpák, P.: Utrpení zvířat a odpovědnost člověka. *Bulletin SÚPPOP*, 1989, 6, s. 19 – 33.
- Trpák, P.: Křesťanství a odpovědnost za Zemi. *Filosof. Čas.*, 1991, 6, s. 992 – 1000.
- von Bingen, H.: Welt und Mensch (Aus der Genter Kodex – překlad H. Schipperges). Salzburg : Otto Müller, 1965, 358 p.

RNDr. Pavel Trpák, RNDr. Ivana Trpáková, Na Homolce 228, 251 67 Pyšely, trpakova@iex.cz, ptrpak@seznam.cz